

W.F. Botha (Hoofredakteur). *Woordeboek van die Afrikaanse Taal, Der-tiende Deel*: R. 2009, xxi + 541 pp. ISBN-13: 978-0-9584971-7-6 (plastiekband), ISBN-13: 978-0-9584971-8-3 (leerband). Stellenbosch: Buro van die WAT. Prys: R290 (plastiekband) / R590 (leerband).

Hierdie resensie is die beskouing van 'n taalpraktisyn wat geen leksikograaf is nie. Die uitgangspunt is dus nie leksikografiese teorie nie en die werk word ook nie aan leksikografiese teorie beoordeel nie. Dit is die beskouing van 'n leksikografiese leek, maar 'n origens min of meer ingeligte gebruiker.

Wat 'n genotvolle ervaring was dit nie om in hierdie woordeboek te lees nie! Want dit was wat ek inderdaad gedoen het om hierdie resensie te skryf — nou nie elke artikel op elke bladsy van **1R** af tot by **rywiël** nie, maar darem heelwat — afgesien daarvan dat ek Deel XIII al 'n paar maande lank daaglik werk toe en terug ry (**1ry I 4**) om te gebruik.

Ek kan sonder huiwering sê dat dit uiters interessante leesstof is. 'n Mens sien nie net woorde wat vir jou onbekend is en hul betekenis en gebruik nie, maar jy verbaas jou telkens weer vir al die betekenisonderskeidings wat daar aan bekende woorde sit en vir die bondige, knap wyse waarop die redaksie dit definieer. Bowenal getuig Deel XIII weer daarvan dat die WAT as geheel 'n kultuurskat van die hoogste orde is. Die lees daarvan verplaas 'n mens opnuut na die Afrikaanse leefwêreld in sy volle omvang en ryke (**1ryk 2 a, 4, 5**) verskeidenheid, oud en nuut.

Terselfdertyd gee dit plek-plek egter ook 'n blik op hoe Engels Dietse vorme reeds verdring het en steeds verdring — soos "vir die res" (s.v. **res I**, UITDR. GESPECIALISEERD; hoekom dit 'n gespesialiseerde uitdrukking is en nie 'n idiomatiese uitdrukking nie, is nie vir my duidelik nie) en "so reg soos reën" (s.v. **1reg II** UITDR. B IDIOMATIES), of "'n rollende klip vergaar geen mos nie" (s.v. **rol I** UITDR. IDIOMATIES). In plaas van sulke kwalik verbloemde Engelse uitdrukkings kan daar eerder plek afgestaan word aan 'n eg Afrikaanse (hoewel miskien nie baie verfynd nie!) uitdrukking soos "jou agterent/gat in rat kry" saam met die ander uitdrukkings onder **1rat I** UITDR. B IDIOMATIES. Die WAT se redaksionele beleid vereis egter dat dit onder **agterent** en/of **gat** behandel moes gewees het en nou is dit heeltemal vir die gebruikers verlore.

Gepraat van 'n kultuurskat: Op p. i noem die hoofredakteur lakonies die Buro se finansiële posisie, en op die teenoorstaande bladsy word 'n lang lys donateurs genoem. Die Buro se ankerdonateurs en elke ander individu of organisasie wat daar genoem word, verdien werklik die lof en dank van elke Afrikaanssprekende vir wie die taal kosbaar is.

"Afrikaanse" maatskappye — by name dié wat hulle bestaan uit Afrikaans maak, soos uitgewershuse e.d. — en organisasies wat in die breë Afrikaanse gemeenskap werksaam is en veral Afrikaanse mense as lede of kliënte het, behoort as 'n prioriteitsaak die Buro van die WAT finansiëel te ondersteun sodat die redaksie hom met voldoende personeel aan sy regte (**1reg II 5**) taak kan wy, naamlik om die woordeskat van Afrikaans so omvattend moontlik op

te teken en leksikografies te bewerk. Om die WAT as omvattende woordeboek van Afrikaans te voltooi en by te werk of te hersien — veel het immers met die taal en sy woordeskat gebeur sedert die eerste dele gepubliseer is — is seker die belangrikste monument wat ooit vir Afrikaans en al die sprekers daarvan opgerig kan word.

Die voorwerk noem (op pp. i-iv) ook 'n merkwaardige lys vakgebiede en vakkundige medewerkers wat die redaksie van deskundige raad dien (¹**raad 1**; hier, terloops, moes die oorspronklik korrekte uitdrukking *van raad dien* minstens naas die neologistiese *van raad bedien* as kollokasie vermeld gewees het, al kom eg. in 'n sitaat voor) by die hantering van veral vakwoorde. Dit bied nie net 'n uitstekende beeld van die reikwydte (**reikwydte 2**) van Afrikaans en die terreine waarop Afrikaans hom handhaaf of laat geld nie, maar dui ook weer op hoe bereid Afrikaanse mense gewoonlik is om hulle kennis sonder vergoeding in "die saak" terug te ploeg. Dié vakkundige medewerkers is donateurs van 'n ander aard, en verdien eweneens dank en eervolle vermelding. En enig-een wat sou wou beweer dat Afrikaans nie 'n volledig ontwikkelde akademiese, wetenskaps- en kultuurtaal is nie, kan maar net na hierdie lys (en natuurlik die woordeboek self) kyk.

Die boek is, soos gewoonlik, netjies en duidelik uitgelê: alles is in helder, baie leesbare fonte gedruk. Van p. vi tot p. xix word gebruikstoeligtig gegee. Die eerste twee bladsye hiervan bevat 'n benoemde skematiese voorstelling van die inskrywings, wat besonder nuttig is om die soms nogal ingewikkelde verduidelikings op die volgende paar bladsye te illustreer. Wat vir my egter effens vreemd was in dié skema, is die keuse van **reguithed** om 'n onverklaarde *samestelling* te illustreer — veral omdat dit onder die lemma **reguit** verskyn, sou ek dit eerder as 'n afleiding beskou. Of hanteer die redaksie samestellings en afleidings as dieselfde (sien **samestellings** links bo, p. xi)? Vir enigiemand wat die inhoud van die woordeboek werklik ten volle wil verstaan en tap, is die gebruikstoeligtig van beslissende belang, al kos dit soms kophou om alles uit te pluus.

Die gebruikstoeligtig bevat wel 'n paar glipse, soos byvoorbeeld dat by die woordverklaring van **artikel** (p. viii) "ingelui" gebruik word in plaas van die hier korrekte "ingelei", of die verlore spasie tussen "35" en "mm" by *35mm-kamera* onder 2.3 op p. xi. Afdeling 2.2 op p. xi sê ook dat loopkoppe boaan elke bladsy "in vet hoofletters" aangegee word, maar vir my lyk die loopkoppe nie na vetdruk nie.

Ek vind dit ook moeilik om te begryp waarom daar op skynbaar lukrake wyse afgewyk word van die gevestigde punktuasiekonvensie wat punte binne of buite slothakies betref. Op byvoorbeeld p. xvii word op een na (by **kaart: rooi kaart**) al die punte buite die slothakies geplaas al is dit telkens 'n selfstandige volsin tussen die hakies. Die hoofletters waarmee hierdie parentetiese sinne telkens begin word, laat my verder vermoed dat die punt nie tot afsluiting van die hele paragraaf dien nie, maar slegs van die betrokke sin.

Nog iets rakende konvensie: Die konvensie betreffende taksonomiese nomenklatuur waarmee ek reeds meer as drie dekades bekend is (en by implika-

sie in die *Afrikaanse woordelys en spelreëls* [AWS] opgeneem is — sien reël 9.8), is dat generieke en spesifieke name gekursiveer word maar dat hoër klassifikasies romein bly. Tog gebruik Deel XIII ook vir die hoër klassifikasies, soos "familie", deurgaans kursief (kyk byvoorbeeld "(fam. *Mimosaceae*)" onder **rooihaak** op p. vii). Moontlik is dit die navolging van 'n styl wat in die vroeëre dele begin is, maar as 'n mens in ag neem hoeveel die jonger dele wel van vroeëres verskil, is dit nie vir my 'n geldige rede vir afwyking van die konvensie nie.

Wat die liggaam van die teks betref, maak die feit dat die betekenis- en woordsoortonderskeidings, soos in die laaste klompie dele, telkens op 'n nuwe reël (**reël 1**) begin met die toepaslike nommer in vetdruk, die gebruik van die papieruitgawe baie makliker aangesien die onderafdelings van elke artikel in duidelik sigbare eenhede uiteenval. Die enigste kritiek wat ek oor hierdie aspek van Deel XIII het, is dat indien daar onder "Uitdrukings" sowel gespesialiseerde as idiomatiese uitdrukings verstrekkend word, die afdeling "B IDIOMATIES" soms baie moeilik raakgesien word. Dié probleem sou oorkom kon word deur 'n reëlspasie (**reëlspasie 1**) telkens daarvoor in te voeg.

In taalkundige kringe word seker algemeen aanvaar dat woordeboeke nie as taalvoorskriftelik beskou moet word nie, met ander woorde dat woordeboeke nie preskriptief is nie maar deskriptief. Prof. Rufus Gouws skryf byvoorbeeld onlangs: " 'n Woordeboek skryf nie voor hoe taal gebruik moet word nie, maar beskryf eerder hoe taal werklik gebruik word" ("Help taal duidelik* word", *Beeld*, 7 April 2010, p. 19). Almiskie, maar die deursneegebruiker ervaar 'n woordeboek enigsins anders — miskien nie altyd as heeltemal voorskriftelik nie, maar wel as meer of minder normatief. 'n Woord of uitdrukking is aanneemlik of korrek "want dit staan in die woordeboek". Regsprekers raadpleeg woordeboeke om die betekenis(se) van woorde of uitdrukkinge vir doeleindes van hul uitsprake (vonnisse) te bepaal, mense gebruik woordeboeke om die korrekte spelling van woorde te bepaal of om vas te stel of 'n sekere woord of uitdrukking deel van die betrokke taal uitmaak (en dus gebruik "mag" word), of om uit te vind presies hoe 'n uitdrukking of idioom gebruik (moet) word, en so meer. Hoe ook al, vir gewone woordeboekgebruikers het 'n woordeboek skynbaar baie groter voorskriftelike of normatiewe waarde as vir die leksikograaf.

Om dié rede behoort die leksikograaf m.i. baie versigtig met die materiaal om te gaan sodat die woordeboek nie net aan die heersende leksikografiese teorie voldoen nie, maar ook die sienings en sensitiwiteite van en gebruik deur die "gewone gebruiker" verreken. Onlangs het 'n uitgewer my byvoorbeeld gebel om my standpunt te verneem oor die opname van sekere woorde in 'n sekere verklarende Afrikaanse woordeboek. Die rede vir die oproep was dat 'n studenterradiostasie die spot gedryf het met die betrokke woordeboek weens die opname van woorde soos *cool*, *show*, *stunning* en *stupid*. Die feit dat sulke woorde op groot skaal in gesproke Afrikaans gebruik word, was nie vir die studente ter sake nie. Vir hulle was dit gewoon nie Afrikaans nie, en daarmee basta.

Die WAT moet dus besonder goed nadink oor die opname van woorde soos *rally*, *rampaartie*, *rent*, *rep*, *roly-poly*, *rondshunt*, *rondorder* en dergelike, wat almal in Deel XIII voorkom, soos trouens ook die sinonieme *moewie* en *movie* (s.v. **rolprent**), selfs al word dit as "geselstaal" geëtiketteer. Dat die woorde dikwels voorkom, selfs in skriftelike taal in hoofstroom- of standaardtaalpublikasies, kan seker nie betwyfel word nie (sommige sitate bewys dit immers), maar die meeste gebruikers voel dit instinktief aan as "onsuiwer" of "nie Afrikaans nie" en dus as iets wat nie in 'n woordeboek soos die WAT tuis hoort nie. In aansluiting hierby betwyfel ek dus die geldigheid (vir opname) van 'n sitaat soos "Buurvrouens deel alles, ook roly-poly's wat vir boyfriends bedoel is" (s.v. **roly-poly**) of "Hy was 'n rep, toe retrench hulle hom" (s.v. **rep**), selfs al word die betrokke lemmas geëtiketteer as "(<Eng.)" of "(*geselstaal*)".

Teenoor bogenoemde soort gevalle staan natuurlik leen- of volksetimologiese vertalings soos **raaigras** (p. 6). Dié vorm kom reeds in die oudste landboubron wat ek tot my beskikking het (Du Plessis, S.J. 1950. *Voorlopige Woordelys in Landbou en Bosbou*. Stellenbosch: Pro Ecclesia), naas *roggras* voor. In 'n vorige bedeling het ek jare lank met die werk van die destydse landboudepartemente in die staatsdiens te doen gehad, en ek kan my nie herinner dat ek een keer *roggras* teëgekom het nie — *raaigras* was die standaardterm. Deel XIII bevestig dit deurdat **roggras** (p. 333) nie as sodanig gedefinieer word nie maar die gebruiker terugverwys na **raaigras**, waar die artikel die definisie bevat. Die woord **raaigras** is dus dermate verafrikaans en ingeburger dat bitter min mense waarskynlik sal besef dat dit regstreeks aan Engels ontleen is, wat nie van *rep*, *rondshunt* e.d. gesê kan word nie.

En so gepraat van ontlenings aan Engels: onder **rekord** word onder idiomatiese uitdrukkinge "**vir die rekord** (*n.d. Eng.* for the record)" ingeskryf, maar 'n veelvoorkomende uitdrukking soos "prokureur van rekord", wat insgelyks "na die Engels" is, verskyn nie, want dit moes volgens die WAT se redaksionele beleid reeds onder **prokureur** behandel gewees het. (Terloops, terwyl ek met die regte doenig is: om by die afkorting **R.** te beweer dat dit "ongewoon" en "meer dikwels" **regt.** is, betwyfel ek werklik, want daar is nie 'n Afrikaanse hofverslag of regshandboek e.d. waarin "R" ná die betrokke regter se naam nie gebruik word nie.)

Daar is ook ander woorde of uitdrukkinge wat ek nie kon vind nie, soos *regdeur* (slegs as onverklaarde samestelling vermeld); *rekenaarhardeware* (*rekenaarsagteware* is wel daar); *responsoriaal*, *responsories* en *responsorium*; *rondtrek* en *rondtrekkend* (waarvan daar in die e-WAT ewe veel gevalle voorkom as *rondreisend*, wat wel opgeneem is [s.v. **rondreis**]); *Roomse gevaar* en so meer. Ek kan my nie voorstel dat hierdie woorde en uitdrukkinge so selde in die geëkserperte bronne voorkom dat dit nie opname regverdig nie. Onder invloed van Engels "throughout" kom *regdeur* byvoorbeeld deesdae so dikwels voor dat 'n mens feitlik nie meer die "ou" *deur die hele* ... sien nie. Ek is ook geen voorstander van die gebruik van "hardeware" en "sagteware" in rekenaarkonteks nie, maar dat dit op groot skaal gebruik word, is onmiskenbaar. Bowendien, as *reke-*

naarsagteware wel opgeneem word, is daar kwalik regverdiging vir die weglating van *rekenaarhardeware*.

Die weglating van items soos bogenoemde is seker geen doodsonde nie. By my ontstaan die vraag egter waarom sulke "leemtes" in die WAT voorkom. Dit is bekend dat onder die hoofredakteurskap van dr. Dirk van Schalkwyk die Buro 'n beleidsverandering met betrekking tot die afhandeling van die woordeboek aanvaar het en dat dele nou in 'n bepaalde tempo (en van beperkter omvang?) afgehandel moet word. Die gebruiker kan dus met reg wonder of sulke leemtes (en dié wat ander resensente reeds uitgewys het) per ongeluk voorkom, of die betrokke woorde of uitdrukkings nie aan die norme vir opname voldoen nie, of ruimtebeperkings opsetlike weglatings meebring, en of dit die gevolg van die versnellingsbeleid is. Indien laasgenoemde, is dit bitter jammer, want dan loop die WAT gevaar om nie meer werklik 'n omvattende Afrikaanse woordeboek te wees nie.

Indien ruimtebeperkings 'n oorweging is, is daar werklik maniere om ruimte te bespaar sodat meer lemmas behandel kan word. Die opvallendste hiervan is m.i. die fonetiese transkripsies van die lemma-uitspraak. Ek het dit allermens teen die aangee van die uitspraak — dit is 'n baie verrykende toevoeging tot die jongste paar dele — en in verreweg die meeste gevalle is die aanbod van uitspraak bondig en hanteerbaar. Ek dink egter dat daar plek-plek 'n bietjie oordadig omgegaan word met kleiner uitspraakverskille. Myns insiens behoort die fonetiese transkripsies beperk te word tot hoogstens drie of vier variasies van wat die standaarduitspraak is of behoort te wees. Die lys transkripsies by 'n lemma soos **radiomedium** (dit beslaan amper sewe reëls), **reduksiepotensiaal** en **reduksionisme** (nege reëls elk) of **revolusionisme** (elf reëls) is so oorweldigend dat geen gebruiker daardeur gaan worstel nie. Hier word elke denkbare uitspraakvariasie skynbaar verreken. Daarenteen word by lemmas met 'n [œy]-klank, soos in **reguit**, die veel voorkomende [æi]-uitspraak ("regyt") tereg nie verreken nie. (Vreemd genoeg word by lemmas met byvoorbeeld **rug-** die uitspraak met 'n schwa [rɒx] egter wel aangegee.)

Terloops, ek dink as 'n mens in die dae toe daar nog Afrikaans in die Weermag was, vir die militêre mense sou sê "die [rɒvɔi:] word gespeel" (s.v. **reveille**), sou hulle óf nie verstaan het nie, óf gelag het. Ek het dit nog nooit in ons weermagkonteks anders gehoor as iets soos "rewellie" nie ...

Ek meen ook dat die hantering van wisselvorme soms 'n bietjie rojaal met ruimte omgaan. Om byvoorbeeld twee afsonderlike artikels vir **rekenaargebaseer** en **rekenaargebaseerd** en drie afsonderlike artikels vir **rekenaarfoendi**, **rekenaarfoendie** en **rekenaarfundi** te hê (natuurlik met die nodige kruisverwysings), is m.i. onnodig (en plek-plek selfs verwarrend).

Insgelyks sou 'n paar reëls ruimte bespaar kon word indien lemmas wat in die meervoudsvorm opgeneem word, onder die enkelvoudsvorm gehanteer word. So 'n geval is **revolusies**. In die betekenis wat hier bedoel word, word dit inderdaad altyd in die meervoudsvorm gebruik, maar dit is m.i. niks anders as die meervoud van **revolusie 2** nie, soos die verwysing na **omwenteling 2 a ii** trouens bewys.

Ek het hierbo gesê die WAT verplaas die leser na die Afrikaanse leefwêreld, oud en nuut. Wat 'n genot is dit nie om opnuut of vir die eerste maal kennis te maak nie met woorde soos:

ramas o.m. 'driftig, luidrugtig en vernielsugtig te werk gaan';
rapallie 'gepeupel';
remonte 'vars perd';
rens 'effens suur'
ringeloor 'op onwaardige wyse dwing of behandel';
rinnewiet 'iemand wat goed verinnuweer of verniel';
rofkas — word mure nog ooit gerofkas?;
rondas 'ronde skild';
rondwaar 'verward of geheimsinnig soos 'n spook ronddwaal'; en
roof/rofie/rower — het ons hedendaagse weermag nog rowe/rofies?

Dalk is dit iets wat die Buro van die WAT as 'n reklameveldtog kan aanpak: om skole of koerante uit te daag om nuwe lewe aan ou woorde te gee in plaas van om die altyd oorheersende Engels slaafs na te volg.

Deel XIII gee egter nie net aan ou woorde aandag nie. Die wêreld waarin ons tans lewe, word eweneens verreken. Daarvan getuig die opname van 'n hele konstellasië terme wat met rekenaars verband hou — byvoorbeeld 'n stuk of ses bladsye vol samestellings met **rekenaar**- as eerste lid — asook lemmas soos **rap** (daardie "musiek"-styl), **rassetamboer**, **roofkyker** en **roofluisteraar**. Dit gee soms ook 'n idee van hoe vinnig ons (tegnologiese) wêreld verander — dink maar: net 'n paar jaar gelede was 'n **ratslot** (p. 75) iets wat elke motoreienaar geken het, maar wat vir die jonges van vandag seker amper antiek is.

Ek het hierbo opgemerk dat die redaksie goed moet nadink oor die opname van lemmas of sitate wat wesenlik Engels of anglisisties is, en ook dat gewone gebruikers 'n woordeboek in meerder of mindere mate as normatief beskou. Gedagtig hieraan bly dit vir my altyd 'n vraag in watter mate die redaksie "taalfoute" — dit wil sê grammatikale, sintaktiese, idiomatiese of spelingsafwykings van die heersende norme — in sitate moet regstel (buiten natuurlik sulke afwykings wat aan die ouderdom van die sitaatbron toegeskryf kan word). Ek self vind dat ek, veral met die beskikbaarheid van die e-WAT, allerlei elektroniese soektogte doen om te bepaal of 'n bepaalde woord of konstruksie wel of nie "Afrikaans" is. Op grond van wat ek dan vind of nie vind nie, besluit ek oor die aanvaarbaarheid al dan nie van die betrokke vorm.

So byvoorbeeld het Deel XIII my oortuig dat "ten regte" (**1reg I** UITDR. A GESPECIALISEERD) 'n aanneemlike uitdrukking is (en dat dit nie, soos ek destyds geleer is, "tereg" hóéf te wees nie). Maar wat gemaak met 'n sitaat soos "Navorsing dui aan dat die meeste gewapende rowe gepleeg word deur persone van tussen 16 jaar oud en in die vroeë twintigs" (s.v. **2roof II 1 b**) — "van tussen ... en in ..."? Dit is tog sintakties nie pluis nie. Ook "Die elektriese ruitopdraaiers, wat al vier syvensters beheer, is standaard toerusting" (s.v. **ruitopdraaier**). Tans word "standaard" nog nie as 'n attributiewe adjektief aanvaar nie, en die

skryfwyse behoort dus "standaardtoerusting" te wees. Verwant hieraan is die skryfwyses van die redaksie self wat nie met die heersende spelreëls ooreenstem nie, soos die lemma **Rehoboth-Afrikaans**, wat volgens reël 14.14 van die negende en die tiende uitgawe van die AWS eintlik "Rehobothafrikaans" behoort te wees, en "Duitswes-Afrika" (s.v. **rebellie 2**), wat immers "Duits-Wes-Afrika" behoort te wees (sien AWS, 10de uitgawe, reël 12.31).

Ek het ook enkele setfoutjies opgemerk, soos die woordafbreking by die gespesialiseerde uitdrukking **regs om** onder **regs II** (REG-SOM behoort m.i. REGS-OM te wees) en 'n punt wat skynbaar weggeval het tussen "komposita" en "Selde" in die tweede reël van **1regs-**.

Die kritiek wat ek in hierdie beskouing uitgespreek het, val egter amper in die kategorie van vittery. Dit doen geensins afbreuk aan die waarde en nut van hierdie deel van die WAT nie. Ek kan my nie voorstel hoe ek my beroep na behore sou kon beoefen sonder die WAT nie, en vir enige taalwerker is dié deel dus 'n belangrike en noodsaaklike toevoeging tot sy of haar beroepsgereedskap. Al waaroor ek bitter spyt is, is dat ek my beroepsloopbaan sal moet afsluit sonder om die vreugde en gebruik van 'n volledige WAT te gesmaak het.

J.D. McLachlan
Departement Taaldiens
Universiteit van Suid-Afrika
Pretoria
Suid-Afrika
(*tommcl@mweb.co.za*)